

MGA YANGÔNGÔ SA USÁ KA BATÀ

Amosa L. Velez, Ph.D.

Hilom ang kawanangang langítnon. Adlaw ug gabii ang mga bitoon waláy puas sa ilang pagsidlak, ang mga planeta sa pagliyok libot sa adlaw ug ang bulan sa pagsubáng ug pagsalop. Nagpadayon kining pasundayag sa mga langítnong butáng bisan pag masud-ong lamang sila sa panahón sa kagabhion kanus-a ang kahayag sa adlaw walâ maghari.

Taliwalà niining makabungog nga kahilum, sa kalít lamang, usa ka tagning nga tingog migahub nga nakapabuák sa sagradong kahilum sa kapunawpunawan. Kinsa man akó? Unsa man akó? Nganong nia man ko dinhi? Diín man ko gikan? Asa man ko padulong? Homán niining pinakaunang huyatid sa “tingog sa kamingawan,” nagsugod dayon siya pagpangità sa tubág, sa kamatuoran sa iyang pagkasiya. Sa adlaw-adlaw niyang pagpanginabuhì, bisan kon ang iyang pagtagád mahilambigit sa mga kalibutanong butáng, moabót gayúd ang higayón sa kahilum nga magdani niya sa pagpamalandong, bisan dalikyat lamang, mahitungód sa iyang pagkasiya. Tungód sa mga hinungdan nga sila ray nasayud, dunay molikáy niining mga higayona, magbalewalâ sa mga pangutanang gustong malibkas. Apán kadtong waláy kahadlok sa kahilum, ug dunay kaisog sa pakigbisog sa mga pangutanang daw waláy katapusan, tungod kay waláy tubág nga hingpit, mao sila ang makatagamtam sa makahuluganong pagpuyô nga maghatag kanila ug kalipay.

Ang batà kon dunay gusto, magpadayon ug yangôngô hangtud ihatag sa nanay ang iyang gipangayò. Ang mga hingkod magpadayon pagpangutana hangtod makab-ot nila ang tubág niini.

Kining nangutana gitawág nga “tawo” sa Sugbuanong Pilipino. Nganong “tawo” man ang tawág niya sa kaugalingon? Dili ba kahâ kiníng ngalan nga “tawo” gikan sa duhá ka pulong Tsino (Mandarin) “ta” nga nagkahulugang “great” ug “uo” (wo) nga nagkahulugang “akó”? Nakità ug nabatì man gud niya sa iyang kasinatian sa mga kalibutanong butáng nga siyay pinakahawód nilang tanán, busà “banggiitan,” “ta uo” o “hawód akó.” Sa laing pagkasulti, “tawo.” Ang Tagalog nga Pilipino nagtawág sa iyang kaugalingon nga “tao” (*pronounced* ta-o), pulong nga sama sa “Tao” (*pronounced as* Taw) sa pilosopiya ni Lao Zi ug Zhuang Zi, nga ang sinugdan sa pulong mao ang “ta,” nga nagkahulugang “great” ayon kay Lao Zi.¹ Lahì

Amosa L. Velez, PhD

lang ang Tao nila ni Lao Zi tungód kay ang *Tao* sa Taoism dili manganlan ug maó ang Pinakaanaa (*the Ultimate Reality*).

Sa pinulongang Alemán, ang “tawo,” “*mensch*” nga duol sa Latin “*mens*” nga nagkahulugang “*mind*.” Ang English nga pulong “*man*” nga ang plural “*men*” posible nga dunay kalambigitan sa Latin nga “*mens*.”² Nagkahulugan ba kiní nga nakaplagán na ang tubág sa pangutanang mikuyanap sa kalibutan? Nga ang kinaiyahan sa nangutana maó ang pagkarasyonál---ang pagkaadunay pangisip ug kabubut-on; mao nga siya ang pinakahawod sa mga anaa sa kalibutan? Maó nga siya diay “*tawo*”? Kon natubág na, nganong daghan pa mang pangutana ug nganong daghan ug nagkalainlain man ang tubag?

Ang gibasihan gud niining mga tubág maó man ang kasinatian ug pamalandong sa nangutana . Busà, depende sa gilapdon ug giladmon sa iyang kasinatian ug pamalandong, ug sa iyang interpretasyon, magkalainlain gayúd ang panabót bahin sa iyang pagkasiya ug sa iyang pagkatawo. Pananglitan, sa karaang panahon sa Tsina, duhá sa sumusunod sa kinaadman ni Kong Zi may pagtan-aw sa kainaiyahan sa tawo nga daw nagkasumpaki. *Take note* nga silang duhá mga taga Sidlakán, mga Tsino nga nakasaksi sa kagubot sa Tsina sa panahón sa gubat sa mga Estados. Apán bisan pa sa kagubot sa iyang panahón, nakità ni Meng Zi ang natorál nga kamaayo sa tawhanong kinaiyahan. Tungód kini kay dunay binhì sa mga birtudes nga gihambin na daan ang tawo sa gipanganák siya. Duna na siya nianang binhì sa pagkamaloloy-on nga mahimong molambò ngadto sa birtúd sa pagkamahigugmaon (*ren*), binhì sa pagkaamgo kon unsay sakto o sayóp nga mahimong birtúd sa katarung (*yi*), binhì sa pagkamatngon kon unsay maayo o daután nga mahimong molambò ngadto sa birtúd sa kaangayan (*li*) ug binhì sa pagkamatikód unsay tinuod o dili nga kon ampingan ug pagitibon molambò ngadto sa birtúd sa kinaadman (*chi*).³

Si Xun Zi walâ makakitâ sa natorál nga pagkamaayo sa kinaiyahang tawhanon. Ang nakità niya maó ang pagkadaután niini tungód kay gawás nga walâ siya nianang natorál nga binhì sa pagkamaayo, duna na daan siyay gihambin nga paninguhà sa lawásnong lingaw-lingaw ug pag-ginansiya sa gipanganák pa lamang siya.⁴ Apan luyó niining pagkadaután, nakità ni Xun Zi nga mahimò gihapong maayo ang tawo tungód kay duna siyay pangisip⁵ nga makakitâ kon unsay maayo ug dili daután, ug kay pinaagi sa edukasyon makab-ut gihapon niya ang pagkabuotan ug kaligdong. Sa hunàhunà ni Xun Zi, ang tanáng maayo bunga sa paningkamot ug kultura.⁶

Amosa L. Velez, PhD

Makità sa itaas nga mga “Confucian” sila si Meng Zi ug Xun Zi, apan lainlain ang ilang interpretasyon sa kinaiya sa tawo. Lailain tungód kay ang pagkamaayong tawo natorál sa tawo, matud pa ni Meng Zi. Busà, dili kinahanglan ang pakigbisog sa kaugalingon aron mahimò siyang ligdong ug buotan. Hinuon, ubanán kini niya sa paningkamot nga magpabiling buotan taliwalà sa mga madanihong pagpuyô nga dili matarung. Kun masukamod siya, kiní tungod sa iyang galamhang lawasnon (*small part* sa tawo), nga sa ilang engkuwentro sa kalibutanong butáng, mahimong moilad kaniya. Apán duna siya anang *‘great part,’* ang gahúm sa kasingkasing nga maó usáb ang gahúm sa panghunàhunà. Pinaagi niining gahuma, mabakwi niya ang nawalang kabuotan ug kaligdong dinhang nailad siya sa mga kailibgong kalibutanon. *“The end of learning is nothing but the search for the lost heart.”*⁷ Ingon ni Meng Zi, ang *“cultivation of one’s moral character must be guarded jealousy at all times lest he falls into the temptation of the eyes and the ears. The whole process of learning should be focused on the development of this moral character.”*⁸

Matud ni Xun Zi, dili sayón ang pagkamaayong tawo tungód kay natorál man sa tawo and pagkaakop-akopon. Arón mahimong ligdong ug buotan, kinahanglang makigbisog siya batok sa kaugalingong mga kailibgon ug ubáng paninguhà nga para lamang sa kaugalingon.

Nahisgután na unsa ang natorál sa tawo sumala ni Meng Zi ug ni Xun Zi. Apán unsa man gayúd ang nakapahimong tawo sa tawo? Nakità ni Meng Zi nga ang tawo dunay pangisip. Hinuon, kon hunàhunaon nga ang napakalahi sa tawo sa ubáng butáng maó ang iyang pagkasosyal,⁹ sumalà ni Meng Zi, ang kinaiyahan sa tawo maó ang pagkasiya “kuyog” sa ubáng tawo, ug dili lamang tungód sa pagkaadunay pangisip. Alang kang Meng Zi, ang pangisip dili simpleng pangisip lamang. Pangisip kini nga mobatì (*the unbearable mind*). Ug tungód kay ang pagbatì aláng sa isigkatawo maó man ang pinakatawhanong pagbatì, matawág nga alang kang Meng Zi, ang pagkatawhanon maó ang pagkamabination, ang dili makaagwanta nga magsud-ong sa pag-antos sa isigkatawo. Sa laktod nga pagkasulti, ang pagkatawo maó ang pagkamabination, pagkamaloloy-on ug pagkamahigugmaon sa isigkatawo. *Man is a being who loves. “To be is to love,”* ingón ni Johann.¹⁰ Kon si Meng Zi ang pasultihon, *“To be man is to love,”* ang pagmahál maoy nakapahimò sa tawo nga tawo. Makità kini sa pinulongang Mandarin nga “ren”¹¹ ang tawag sa tawo. “Ren” sa pilosopiyang Confucian naglambigit sa duhá ka karakter 人 (ren) nga nagkahulugang “tawo” ug 二 (erh) nga nagkahulugan ug “duhá” o “ikaduhá” (man and a second).¹² Sa banwag niining pagtukì sa pulong “ren,” nga nagkahulugan usab ug mapagmahal o pagkamahigugmaon (human-

Amosa L. Velez, PhD

heartedness) dili malalis nga alang kang Kong Zi ug Meng Zi, ang tawo mao ang makitawo. Mao man ganì nga ang pagkaindibiduwal sa tawo nga gihatagan nila ug taás nga bilí, kinahanglan molambò (*self-cultivation*) kay, matud nila, kiní ang magpahigayon sa hapsay nga dagan sa katilingbanong kinabuhì.

Sa karaang panahón usab, usa ka Gryegong makinaadmanon, si Aristótelés, nagtudlò nga ang pagkarasyonal maoy nakapahimò sa tawo nga tawo. Ang tawo dunay mga hiyas sama sa ubáng anaa nga buhì. Buhì siya, may lawas, pagbatì, ug ang iyang pagkaanaa walà magkinahanglan nga sapnayon sa ubáng mga naa dinhà. Apán ang nakapahimò niyang lahì sa ubáng anaa mao ang iyang pagkarasyonal—nga duna siyay pangisip ug gawásnong kabubut-on. Kang Meng Zi, dili igò nga may pangisip ug kabubut-on arón ang tawo, tawo. Kinahanglang duna usáb siya nianang pagkamabination sa isigkatawo. Mag-unsá man tuod ang panabót kon dili mobatì. Usbon pag-ingón nga aláng kang Meng Zi, ang tawo maó kanáng dunay mabinationong pangisip (the *unbearing mind*), ang pangisip nga dili makaagwantang magtan-aw lamang sa pag-antos sa isigkatawo. Kiníng mabinationong pangisip nga molambò ngadto sa mapagmahal (ren) maoy tinubdan sa pagpuyóg kinabuhing matarung (yi), tungód kay nangandoy siya sa husay nga panimuyô dinhi sa iyang kaugalingon ug dinhà sa iyang relasyon sa isigkaingon pinaagi sa paningkamot nga ang iyang pagpakabuhì mahitukmà sa kanus-a ug unsay maayo ug angay buhaton (li). Mahimò kini niya tungód kay duna man siya nianang kinaadman nga magtultol kon unsay tinuod o dili (chi).

Nahisgután na nga sukwahì sa hunàhunà ni Meng Zi, si Xun Zi naglarawan sa tawhanong kinaiya nga natorál nga daután. Apán walâ siya mag-ingón nga mao kini ang nakapahimò sa tawo nga tawo. Ngano man? Tungód kay kon unsa ang natorál, maó na gyud kanâ; dili mausáb. Apan ingón man siya nga pwedeng mahimong buotan ang tawo. Busà, dili díáy ang pagkadaután ang nakapahimò sa tawo nga tawo, kay mausáb man gikan sa pagkadaután ngadto sa pagkabuotan. Kanáng pagkasulti nga "*human nature is originally evil*"¹³ nagpasabót lamang nga sa sinugdanan daután ang tawhanong kinaiya (dili kinaiyahan). Nganong possible man pag-usáb ang kinaiyang daután ngadto sa kinaiyang buotan? Tungód kay duna may pangisip ang tawo, matud ni Xun Zi. Dili kahâ aláng kang Xun Zi, ang nakapahimò sa tawo nga tawo mao ang pagka-*intelligent*? Kon maó kiní, nagkatakdò ang ilang panghunàhunà ni Aristótelés bahin sa kinaiyahan sa tawo. Lahì lang sila sa pag-ingon ni Xun Zi nga ang tawhanong kinaiyahan naghambin na ug daután kinaiya sa gipanganák pa lamang ang tawo; apan

Amosa L. Velez, PhD

mamahimong buotan pinaagi sa edukasyon. Makat-on ang tawo pagkabuotan ug pagkamaayo tungod kay hayagan siya sa iyang pangisip pagpili sa maayo taliwalà sa daután. Sa nasayran na, ingón ni Xun Zi ang tanáng tawhanong kaayohan bunga sa paningkamot ug kakugi. Pero, kay maumol man lamang ang tawo ngadto sa pagkaligdong tungód sa iyang pangisip, tingali gustong isulti ni Xun Zi nga ang tawo maó kanâ siya nga dunay pangisip. *To be man is to think. Man is a thinking being.*

Si Aristótelés daw "*middle term*" that mediates between Meng Zi and Xun Zi, sa iyang pagtan-aw sa tawo nga *social being* kay *political being*. Apán dili pareho ang panan-aw ni Meng Zi ug Xun Zi sa pagkasosyal sa tawo. Aláng kang Meng Zi, ang natorál nga tawhanong kinaiyahan sa pagkamalumò ang kasingkasing masinatì dinhà sa katilingban. Kang Xun Zi, ang natorál nga kinaiyang maakup-akupon maoy makità dinhà sa katilingban, tungod kay ang mga tawo nga nangandoy sa usá ka butáng mas daghan kay sa mga butáng gipangandoy.¹⁴ Kon ang usá ka tawo makapuyô pa lamang layô sa ubáng tawo, malikayán untà niya ang matikasan ug kagubot. Apán daghang panginahanglan nga dili niya makáb-ot tungód kay nagdepénde man siya sa ubáng tawo arón maángkon kiní. Mao kiní ang kondisyon sa pagkatawhanon. Kondisyon kiní nga dili malikayán kon dili mapitol ang dautáng kinaiya pinaagi sa kultura.¹⁵

Laing *philosopher* nga taga-kasadpan, si Hobbes, nagsud-ong sa hut-ong sa tawo nga usá ka pakigbisog diín ang mga tawo kaaway sa uság-usá.¹⁶ Usá kiní ka hut-ong nga ang kada tawo matawág nga "*homo homine lupus.*" "*...every man, against every man,* matud ni Hobbes.¹⁷ Kiníng pagsabót ni Hobbes sa tawo dili layô sa tawo ni Xun Zi nga daután na daan sa gisilang pa lamang siya sa iyang inahán. Apan lahî sa sociedad ni Xun Zi nga posibleng mahimò nga makatawo tungód sa kultura, ang katilingban ni Hobbes mamahimong malinawon ug makiangayon lamang pinaagi sa "pakigsabot" nga magrespetohay ang uság-usá sa masigkatungód nila; ug *pag-surrender as it were* niining isigkabubut-on nila dinhà sa ilang pangulo.¹⁸

Walâ mag-inusara si Meng Zi sa iyang panabót nga ang pagkatawhanon mao ang pagmahal, pakigdait. Kang Gabriel Marcel usáb ang pagka-anaa maó ang pakig-uban. *To be is to be with.* Alang niining *western existential philosopher* niining panahón homán ang ikaduháng gubat sa kalibutan, "ang tawo mao ang makitawo." Masayran lamang sa *human person* kon unsa ug kinsa siya dinhà sa iyang isigkaingon. Kada tawhanong *person* maóy usá ka "tawág" ngadto sa isigkatawo. Kon ang "tawág" gitubág sa maayong kabubut-on, unyà molambò kiní ngadto sa paghigugma, pinaagi

Amosa L. Velez, PhD

niining gugmang tawhanon, mahibalag nila ang Bathalà ug ang gugmang Dyosnon aláng sa tawo. Maayo kaayo ang pagkasulti ni Johann mahitungód sa gugma. Matud niya, dinhà sa gugma sa tawo sa isigkatawo, makità ang *presence of God among men*. Dinhà sa pahiyúm sa usá ka higala, sa walà damhang kaayo nga gipakità, nagpakità ang Dyos.¹⁹

Dinhi niining hamubó kong artikuló, dili matugkad sa kinahiladman ang mga nahisgután sa itaas, ni mahatagag lunâ ang tanáng tubág sa naghagit sa alimpatakán sa tawo. Kiníng akong artikuló daw pamukaw lamang sa mga mausisahong hunàhunà nga nahikatulog.

Sa pagbaklay sa tawo subay sa dalang libot sa kalibutan sakáy sa lumalabayng panahón, dunay nakakaplag sa tubág sa mga pangutana nga tulukibon. Apan dunay walâ makatugkad diín sila gikan ug unsay kinatumyang tumóng sa kinabuhì, ni nakahibalag sa Makagagahum. Dili katingad-an nganong hangtod karon gipangutana gihapon kini.

Nakità sa itaas nga nagkalainlain ang tubág bahin sa kinaiyahan sa nangutana. Nakità nga ang Sugbuanong Pilipino nagtawág sa kaugalingon nga “tawo.” Apán walâ kiní niya sabta nga pinakabanggiitan ug pinakahawód siya kay nasinatì man sab niya ang iyang limitasyón ug kahuyang. Nasabtan niyang hawód lamang siya taliwalà sa mga anaa nga ubós niya. Ang Tagalog nga “ta-o” mas duól sa pulong “Tao,” nga mahimong interpreton nga ang “tao” liwat sa Tao. Sa Kristianong pagkasulti, ang tawo “*image and likeness of God*.” Kay liwát man ang tawo sa Labíng Anaa, *paradoxical* sab siya. Ugaling lang ang iyang pagkaparadox bagay sab sa iyang pagkatawhnon; sama sa, “hawód siya apan huyang.” Dili niya masabtan ang tanán apán waláy kahumanan ang iyang pangutana. Taliwalà niining iyang pagkakalitkitán, unsa man kayhà ang ikatawág niining iyang lawom nga pamalandong? Tinuod ba ang panultihón nga “*The wisdom of man is God’s folly*” o maingón ba tingali nga “Ang kinaadman sa tawo sama sa yangôngô sa usá ka batà”?

ENDNOTES

¹ Lao Tzu, *The Way and Its Power*, trans. by Arthur Waley (New York: Grove Press, 1958), 174.

² Gikan sa *Notes on Philosophical Anthropology* by Joseph Goertz, SVD, (USC, 1957).

³ Alfredo Co, *Philosophy of Ancient China* (España, Manila: UST Printing Office, 1992), 307. “There is no man without this good nature. . .” *Ibid.*, 306.

⁴ *Ibid.*, 343.